

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש

לקוטי שיחות

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל
שניאורסאהן

מליובאוויטש

קרח

מתורגם ומעובד לפי השיחות של לקוטי שיחות חלק כג

(תרגום הפשי)

יוצא לאור על ידי
"מכון לוי יצחק"
כפר חב"ד ב'

שנת חמשת אלפים שבע מאות שישים ותשע לבריאה
שנת השישים לנשיאות כ"ק אדמו"ר מלך המשיח
שנת הקהל

IN HONOR OF

Mr. & Mrs. Avraham Chaim and Maggie Rachel
Gertel

On the occasion of their wedding,
Monday night, 7 Tamuz, 5769

"MAY THEY BUILD AN EVERLASTING JEWISH HOME,
BASED ON THE FOUNDATIONS OF TORAH AND *MITZVOS*, AS
THEY ARE ILLUMINATED IN THE TEACHINGS OF *CHASSIDUS*."

DEDICATED BY THEIR PARENTS

Mr. & Mrs. Yonah Hertzal and Shaindel Tzipora Gertel
Mr. & Mrs. Mordechai and Chaya Douek

הכתובת להשיג השיחות באינטרנט:
<http://www.torah4blind.org>

להביא את 770 הביתה!

כל מי שהיה ב-770 אי פעם, זוכר בודאי את שלל הקובצים והעלונים המחולקים בכל ליל שבת קודש

כעת ניתן להשיג את חלקם ברשת האינטרנט, אצלך בבית!

קבצים גרפיים וקבצי טקסט:

דבר מלכות: שיחות כ"ק אד"ש מה"מ מהשנים תנש"א-תשנ"ב.

יחי המלך: קונטרס שבועי, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.

המעשה הוא העיקר: לקט הוראות למעשה בפועל משיחות כ"ק אד"ש מה"מ (החל משנת תשמ"ח).

שיחת הגאולה: גיליון שבועי של ימות המשיח, בהוצאת "האגודה למען הגאולה האמיתית והשלמה".

מעייני חיי: גיליון שבועי לילדים, בהוצאת "מכון לוי יצחק" בכפר חב"ד ב'.

האמונה הטהורה: גיליון שבועי בעניני אחרית הימים.

קבצים גרפיים בלבד:

לקוטי שיחות: שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ ה"ל לקראת כל שבת ב-770,

על-ידי "ועד להפצת שיחות".

חדש לקוטי שיחות (מתורגם): שיחה מוגהת של כ"ק אד"ש מה"מ הנדפס בספרי

לקוטי שיחות, בהוצאת "מכון לוי יצחק" בכפר חב"ד ב'.

להקהיל קהילות: גיליון שבועי מתורתו של משיח בעניני הקהלות קהילות בשבת,

בהוצאת צא"ח העולמית, ניו-יורק.

קבצי טקסט בלבד:

פנימיות: ירחון לבני הישיבות, בהוצאת מרכז את"ה בארץ הקודש.

ליקוט ניגונים: שתי חוברות על הניגונים שניגן וביאר כ"ק אד"ש מה"מ, בהוצאת קה"ת (תשנ"ב).

דרך הישרה: (אידיש) קונטרס מיוחד לילדים, הכולל שיחות-קודש בעניני גאולה ומשיח.

לעבן מיט זער צייט: (אידיש) קטעים לפרשת השבוע מתוך הספר, בהוצאת ישיבת

"אהלי תורה", ניו-יורק.

דבר תורה: (אידיש) דף שבועי לילדים, ה"ל על-ידי מוסד חינוך "אהלי תורה", ניו-יורק.

כמו-כן ניתן להוריד באתר את "קונטרס בית רבינו שבבבל"

ושיחת ש"פ שופטים ה'תנש"א

מדור מיוחד לספרים וחברות באנגלית בעניני גאולה ומשיח!

האתר מנוהל ע"י הרה"ת ר' יוסף-יצחק הלוי שגלוב

וכתובתו: <http://www.moshiach.net/blind>

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

א. ה"אותות" לכהונה וללויה

כבר דובר פעמים רבות על כך, שרש"י מבאר בפירושו על התורה את כל השאלות המתעוררות לפי פשוטו של מקרא לבן החמש למקרא, ואם יש קושי שאין רש"י מתרצו, יש לומר, שהתירוץ מובן מאליו לפי הפשט¹, או שכבר התבאר באמצעות דברי רש"י בפירושו במקום זה או לפני כן.

בפרשתנו, לאחר שמספרת התורה על עונשם של הבלועים – "ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם..."², אשר, "בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה – שעשיתי על פי הדיבור לתת לאהרן כהונה גדולה..."³, ועל עונשם של השרופים – "ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמישים ומאתים איש מקריבי הקטורת"⁴, אשר הוכיחה ש,האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש"⁵, ו"כולם אובדים"⁶, ולאחר הסיפור על המגיפה⁶ – מסופר על מטה אהרן שפרח.

ואין מובן: מדוע אין די בכל העונשים והאותות הגלויים כדי לבטל את,תלונות בני ישראל"⁷, ויש צורך ב"אות" של "פרח מטה אהרן"?

על הפסוק⁸, "השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות" מפרש רש"י: "למשמרת לאות לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילוננו עוד על הכהונה".

הרמב"ן⁹ מתעכב על פירוש רש"י זה ואומר, "ואין המטה הזה אות רק על מטה לוי שנבחר משאר השבטים, לא על אהרן שתהיה לו הכהונה", ומפרש "למשמרת לאות – על שבט לוי תמורי הבכורות, כי השריפה אות על הכהונה, והפרח על הלויה"¹⁰.

יש מפרשים¹¹ המרחיבים ומבארים, שלדעת רש"י היה אות המטה, "פרח מטה אהרן", על שני הענינים – הן על כך שאהרן נבחר לכהונה והן על כך ששבט לוי נבחר לעבודת הלויה – הם מסבירים שהכרח לפירוש רש"י זה הוא:

אילו היה זה אות לבחירת שבט לוי בלבד, הרי (א) לא היה זה "מטה אהרן", אלא מטהו של אלעזר בן אהרן כנשיא שבט לוי¹², ככלל השבטים האחרים, שהמטה נלקח מנשיא השבט¹³, (ב) לא היו כותבים את שמות הנשיאים ואהרן – "איש את שמו תכתוב על מטהו, ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי"¹⁴ – אלא את שם השבט¹⁵.

מפרשים אחרים מסבירים, שההוכחה לכך שאות המטה היה גם על כהונת אהרן, נלמדת מכך:

(א) שהפריחה היתה דוקא באותיות השם "אהרן", ולא במקום אחר במטה¹⁶. (ב) "ויצץ ציץ..." – זהו רמז לכהונה גדולה מצד הציץ¹⁷, וכדומה.

אך כל זה אינו נאמר אף ברמז בפירוש רש"י כאן.

כן יש להבין: אף לפי האמור לעיל, שיש מספר הוכחות לכך שהאות הוא גם על כהונתו של אהרן – אין מובן מדוע היה צורך בכלל בתוספת של אות לבחירת אהרן, ומדוע לא היה די באותות הקודמים, כדלעיל?

ויש לומר, שההסבר לכל זה יובן על פי פירוש רש"י לפסוק¹⁸, "ויוצא פרח...", "כדלקמן".

ב. "ויוצא פרח – כמשמעו"

על המילים, "ויוצא פרח" אומר רש"י "כמשמעו".

- 11 ראה רא"ם גוי"א ועוד – כנסמן בהערות הבאות.
- 12 כמו"ש (במדבר ג, לב), ונשיא נשיאי הלוי אלעזר גוי"א, ובפרש"י "ממונה על כולם כו".
- 13 ראה רא"ם לפרש"י שם, כה (וראה גם בגוי"א).
- 14 שם יז"ית.
- 15 נחלת יעקב שם. וראה מעשי ה' (להר"א אשכנזי. וינציאה שמג. ירושלים תשמ"ב) מעשי תורה פכ"ה. אברבנאל כאן.
- 16 ראה לבוש (הובא גם בצידה לדרך) ושפ"ח. אמנם להלבוש האות הוא רק על כהונת אהרן ולא על בחירת שבט לוי (שע"ז לא ערערו).
- 17 ראה אברבנאל כאן. ח"י ופי' מהר"ק (לבעמחה"ס שו"ת מהר"ק). וראה חוקני. נחלת יעקב ועוד.
- 18 שם יז, כג.

- 1) וכדמוכח גם מזה דכשאין תירוץ (ע"ד הפשט) כותב רש"י "איני יודע" (תולדות כה, ה. ובכו"כ מקומות) וכז"ב – ראה לקו"ש ח"ה ע' 1 הערה 2.
- 2) טז, לב.
- 3) שם, כח ובפרש"י.
- 4) שם, לה.
- 5) שם ז ובפרש"י שם. וראה פרש"י שם, ו.
- 6) שם יז, יא ואילך. וראה הערה הבאה.
- 7) שם, כ. וראה בחיי שם: "הכתוב הזה יורה כי עדיין היו מתלוננים אחר שנעשו בהם שלושה שפטים בליעה ושריפה ומגפה", ומפרט מה פעל כ"א מה"שפטים".
- 8) שם, כה.
- 9) שם.
- 10) וכמו שכתב לפני"ז שם, ו. וראה גם בחיי שם, כ. באורי מהר"א (לבעל תרומת הדשן) שם, יח. פענח רוא שם. עקידה שער עח בסופו. ועוד.

ביז די נסים ונפלאות פון דער גאולה האמיתית והשלימה – נעמט עס דורך אויך טבע העולם, אָז די וועלט אַליין איז מסייע צו צמיחת הגאולה.

(משיחות יום ה' פ' קרח, בדרכי תמוז ושי"פ קרח, ג' תמוז תנש"א)

אמנם עדיין יכולה להיות השאלה – כפי שכמה שואלים: אפילו כאשר אני בעצמי עושה את עבודתי בשלימות, עד שאני מגיע לדרגה שמציאותי היא "יפוצו" (תכלית הביטול) – מהי התועלת בזה, מכיון שיאתם המעט מכל העמים¹⁹, ובעולם סביב ישנם שבעים אומות שהם ריבוי עצום בכמות בערך להכבשה אחת?

ובסגנון אחר: מה יאמר העולם ומה יאמרו האומות על זה שיהודי עושה את עבודתו ד"יפוצו מעינותיך חוצה", ובמיוחד – בקירוב הגאולה האמיתית והשלימה – הרי אין הם מבינים פירושו של הדבר? והי אמנם עבודה גדולה ונעלית, אבל צריכים לכאורה להתחשב – טוען הוא – עם העולם?

המענה על זה הוא: העולם כבר מוכן! כאשר יהודי יעשה את עבודתו כדבעי – באופן שלמעלה ממדידה והגבלה, וביחוד עם זה כפי שזהו מלוכב בכלים דלבושי הטבע – יראה איך שהעולם, טבע העולם ואומות העולם מסייעים לו בעבודתו.

...עאכורי עכשיו, כאשר כבר בטלו כריכ מהמניעות ועיכובים ונכאמור לעיל, שגם במדינה ההיא נעשו שינויים גדולים לטוב, ואדרבה – בעולם עצמו רואים את הניסים ונפלאות שמתרחשים בפרט בשנים האחרונות (שנת ניסים, ושנת אראנו נפלאות) – הנה כבר הגיע הזמן, והגם שצריך להיות ענין שלמעלה ממדידה והגבלה – ניסים ונפלאות, עד לניסים ונפלאות דגאולה האמיתית והשלימה – הרי זה חודר גם בטבע העולם, שהעולם עצמו מסייע לצמיחת הגאולה.

ג. ואין מובן: א) רש"י צריך היה לומר זאת בפעם הראשונה כאשר הדבר נאמר בעניינינו¹⁹, לגבי "מטהו יפרח", ולא בפעם .. השלישית!

ב) מובן בפשטות, שרש"י מפרש את לשון הפסוק רק במקום שהפשט אינו גלוי במשמעותן של המילים ובמשמעות הפסוק, ואין הוא מפרש דבר במקום שהפירוש מובן מעצמו מלשון הפסוק, שפירושו כמשמעו, שהרי אין צורך לפרש זאת, ולכן אין רש"י אומר מהו משמעו. וכאשר אומר רש"י "פירושו כמשמעו" וכדומה, כוונתו לשלול הסבר שאיננו "כמשמעו" אך בכל זאת עשויים לפרש כך לפי תוכן הענין וכדומה.

צריך להבין מהו הפירוש האחר וההוכחה לו בפסוקנו.

בעל "שפתי חכמים"²⁰ אומר, ש"היכן שיש שתי לשונות כגון הכא, פרח והדר ויצץ ציץ, ופרח הוא ידוע לשון מה הוא, וציץ אין ידוע מה לשון הוא, לכך פירש רש"י פרח כמשמעו ואין צריך פירוש, אבל ציץ אין ידוע וצריך פירוש והיא חנטת פרי". אך לפי כלל זה, הרי להיפך, השאלה קשה יותר²¹: כאשר רש"י מבאר רק את המילים, "ויצץ ציץ", מודגש יותר שאת הביטוי, "ויצא פרח" אין צורך לפרש, כי הוא "כמשמעו", אך לא כן כאשר רש"י מפרש "כמשמעו", ומכך מובן שבכוונתו לשלול ולמנוע פירוש אחר, כדלעיל.

בהמשך מצטט רש"י את המילה "ציץ" ומפרש: "הוא חנטת הפרי כשהפרח נופל".

וצריך עיון: דרכו של רש"י היא, כידוע, לבאר את פשט המקרא. כלומר, את פירוש המילים והענין ולא סתם להוסיף בתיאור הדבר ובפרטיו, אלא אם כן יש חשיבות בכך לצורך הבנת פשוטו של מקרא. ואם כך, יש להבין: לשם מה חשוב לפרט כאן את אופן גידול הצמחים, ש"חנטת הפרי" היא "כשהפרח נופל"²²?

19) ז', כ.

הגדפס בחומשים (ובשפ"ח הגדפס באוצר פירושים עם דרא"ם כו') – ליתא.

21) ומה שתירץ בשפ"ח בתחלתו "לפי שמצינו ציץ קודם הפרח שנאמר (ישעי' כו, ו) וציץ ופרח לכך פרש"י פרה כמשמעו, צ"ע, דהרי עדיין לא למד הבין המש פסוק הנ"ל שרש"י יצטרך ליישב קושיא שם. וראה לקמן סעיף ו.

22) להעיר שבא' מכת"י רש"י (שתח"י) מוסיף (כשהפרח נופל) הפרי מצמיח". וראה מפרשי רש"י (רא"ם). וראה גר"א, שפ"ח, משכיל לדוד ועוד) שלדעת רש"י הפרח הוא הנץ הנופל וכמו שמפרש בוישב מ, יוד (משא"כ לדעת התרגום כאן*), ולפ"ו מובן לכאורה מה שהוסיף "כשהפרח נופל", כי זה נוגע

ג. **„ויגמול שקדים“**
לאחר מכן מצטט רש"י את המילים „ויגמול שקדים“ ומפרש: „כשהוכר²³ הפרי הוכר שהן שקדים, לשון ויגדל הילד ויגמל²⁴, ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה"²⁵.

ידוע, כאמור פעמים רבות, שלשונו של רש"י מדוייקת ביותר. ואם כך, יש להבין: מובן, לפי לשון רש"י עצמו, שרש"י מצטט את דברי הפסוק „ובוסר גומל“, כי מהם נלמדת ההוכחה שביטוי זה – „ויגמול“ – מצוי גם לגבי פירות, ולא רק לגבי ילדים בהיגמלם מחלב אמם²⁶. אך מהי כוונתו בדיק ובתוספת באמרו „בפרי האילן“, ולא רק „בפירות“²⁷?

ד. כפילות הלשון וההוספת בפסוק

ויש לומר, שההסבר לכך הוא:

בפשטו של מקרא מתעוררות כאן מספר שאלות, ומהן:

א) הרי הקדוש ברוך הוא אמר „והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח“. ומדוע בפועל חלו בכך שינוי ותוספות, שהמטה לא רק „פרח“, אלא גם „ויצץ ציץ ויגמול שקדים“²⁸?

ויותר מכך – הוספות אלו מחייבות נסים נוספים! ב) בפסוק זה יש לכאורה כפילות לשון. לאחר שנאמר „והנה פרח...“, נאמר שוב „ויצא פרח“.

רבותינו בעלי התוספות²⁹ מתרצים לגבי כפילות הלשון „והנה פרח“, ויוצא פרח“, שהיו שני מיני פרחים: בצדו האחד של המטה היו פרחים אשר נשאר שם ולא נשרו אף פעם³⁰, ומצדו

לגוף פירושו, שעי"ז מוסבר שהמדובר בענין אחד. עיי"ש. 23) כ"ה בדפוס ראשון וכת"י רש"י (שתח"י). ובדפוס שני „כשגמור הפרי“. 24) וירא כא, ח. 25) ישעי' יח, ה.

26) כמו"ש (ישעי' כח, ט) „גמולי מחלב“. – והוא פשוטות פירוש תיבת ויגמול במקרא, עד כ"כ שרש"י אינו מפרשה (וירא כא, ח).

27) להעיר ממפרשים (פרש"י ורד"ק) לישעי' שם.

28) כמו שהקשה בשפ"ח כאן, וראה גם פני דוד להחיד"א פרשתנו אות יו"ד ד"ה ורש"י, ושם אות טו ד"ה אמנם (בשם רבינו אפרים) ואלך. והתירוצים – אינם ע"פ פשט"מ כ"כ.

29) שם, כג. וראה גם מושב זקנים עה"ת כאן. פני דוד אות טו שם.

30) ראה יומא נב, ב (הובא בעלי התוס' ופני דוד שם):

(* ובא' מכת"י רש"י (שתח"י) הוא חנטת הפרח כשהפרח נופל. אבל חסר שם ד"ה הראשון „ויצא פרח. כמשמעו“.

הוספה

בשורת הגאולה

כ.ט.

דערביי קען נאך זיין די שאלה – ווי אנדערע פרעגן: אפילו בשעת איך אליין טו מיין עבודה בשלימות, ביז אַז איך דערגרייך צו אַ דרגא וואָס מיין מציאות איז „יפוצו“ (תכלית הביטול) – וואָס העלפט עס, ווען „אתם המעט מכל העמים“, און אין דער וועלט אַרום זיינען פאַראַן שבעים אומות וועלכע זיינען אַ ריבוי עצום בכמות בערך צו דער כבשה אחת.

ובסגנון אחר: וואָס וועט די וועלט און וואָס וועלן די אומות זאָגן אויף דעם וואָס אַ איד טוט זיין עבודה פון „יפוצו מעינותיך חוצה“, ובמיוחד – אין ממהר זיין די גאולה האמיתית והשלימה, זיי פאַרשטייען דאָך ניט וואָס דאָס מיינט? ס'איז טאַקע גאָר אַ גרויסע און הויכע עבודה – אָבער מ'דאַרף זיך דאָך לכאורה רעכענען – טענה'ט ער – מיט דער וועלט!

איז דער ענטפער אויף דעם: די וועלט איז שוין צוגעגרייט, פאַרטיק! בשעת אַ איד וועט טאָן זיין עבודה כדבעי – באופן שלמעלה ממדידה והגבלה, וביחד עם זה ווי דאָס איז אַנגעטאָן אין די כלים פון לבושי הטבע – וועט ער זען ווי דער עולם, טבע העולם און אומות העולם זיינען אים מסייע אין זיין עבודה.

... עאכו"כ איצטער, ווען מ'האָט ניט כו"כ פון די אַלע מניעות ועיכובים [וכאמור לעיל, אַז אויך אין מדינה ההיא זיינען געוואָרן שינויים גדולים לטוב], ואדרבה – אין דער וועלט אליין זעט מען די נסים ונפלאות וואָס קומען פאַר בפרט אין די לעצטע יאָרן [שנת נסים, און שנת אראנו נפלאות] – איז שוין הגיע הזמן, אַז הגם וואָס עס דאַרף זיין אַן ענין שלמעלה ממדידה והגבלה – נסים ונפלאות,

(1) ואתחנן ז, ז.

(2) תנחומא תולדות ה. אסת'ר פי, יא. פס'ר פיט, ב.

אך כאשר מופיע הביטוי „פרח“ בקשר למטה וכדומה, ולא בקשר לאילן, הרי אין כוונתו דוקא לבלבד ממש של פרח, אלא לתוספת כללית למטה – פריחה, כל מה שצומח ונוסף מאוחר יותר³⁴, בדומה לביטויים³⁵, „פורח אבעבועות“, „צדיק כתמר יפרח“³⁶.

ולכן צריך רש"י להבהיר שמשמעות המילה „פרח“ בביטוי „ויצא פרח“ כאן היא „כמשמעו“ – צמח פרח ממש, ולא כביטויים „יפרח“, „פרח“ המופיעים לפני כן, אשר אינם מוגבלים דוקא למשמעות זו. ולפני כן אין רש"י צריך לבאר את הדבר במפורש ובהרחבה, כי הביטוי פריחה כבר נלמד לפני כן³⁷, וכאשר

בטו"ש ע"ז: ** ואם אחר לברך עד שגדלו הפירות כו, וכן מפורש בבאר היטב שם סק"א (משרות הלכות קטנות ח"ב סי' כח) ואין מברכין כ"א על אילני מאכל. וכן משמע מכמה פוסקים. וראה רד"ק דלקמן בפנים סעיף ז"ל. ואכ"מ. (34) להעיר שמשלשון רש"י בדי"ה ויגמול שקדים, ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות, משמע, שלשון הפרחה גם בפרי האילן קאי על כל צמיחת וגידול הפרי עד גמריו. וראה קה"ד פ"ב, ז, מה השקד הזה משעת שינוין עד שהוא נומר פירותיו כ"א יום" (ועד"ז הוא בירושלמי תענית פ"ד ה"ה לו). וראה בכורות ח, א. צפע"צ עה"ת הפטרות פ' מטות בתחלתה)). וראה מדר"י קרא לירמ' א, יא: שמקדימים פירותיהן לכל הפירות.

אבל ברש"י ירמ' שם: ממהר להוציא פרח קודם לכל האילנות (ואח"כ מביא: ומדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר ביטולו כ"א יום כו). ועד"ז בשער השמים הנ"ל (בשוה"ג הג' להערה 33) ד"ה וסיבת קדימתו: קדימת אילן שקד להוציא פרחים יותר משאר אילנות. ושם לפני ד"ה ואלו הן: ואילן הממהר להביא פירות מכלן הוא אילן האפרסק. ובשו"ת הלכות קטנות שם: על פריה השקדים שמהר"ם הרבה קודם ניסן (שהוא לפני הפריחה דשאר האילנות בניסן). ואכ"מ.

(35) ראה לקמן הערה 37.
(36) תהלים צב, יג. ובפרש"י „כתמר לעשות פירות“ ובת"י שם (ועד"ז שם, ח): יבלבב פריין.

(37) לאו דוקא ביחס לאילן (כמו בוישב מ, י והיא כפורחת (שהמדובר בגפן), ורש"י מפרשו כנ"ל הערה 22): וארא ט, ט (פורח אבעבועות ופרש"י „כתרגומו כו' שעל ידו צומחין ביעות“). וכמ"ב בפ' תוריע: יג, יב. כה. לט. מב. נו (פרחת

**) ובסדר ברכות הנחנין שם ליתא, אף שהביאו אדה"ז בלוח ברכות הנהנין (פ"ב ה"כ) ובפרסיות „עוד שנפל הפרח וגדלו הפירות וכו'“, וב' הדיעות שבות. וראה הגש"פ עם לקוטי טעמים כו' (קה"ת תשמ"ז) ע' תרט בהערה, במה שהשמיט בסדר ברה"ג עוד פרטים שבהלוח שם ואכ"מ.

**) וראה שער השמים לד"ג אבי הרלב"ג (בחלק הראשון מאמר השלישי ד"ה ומן הורדים) שגל הרוב אין לאילן סרק פרחים לפי שאין מוציאין פירות. וראה גם הלכות קטנות שם. (* ובא' מכת"י רש"י (שתח"ח) הממהר ליגמול מכל הפירות ולהפריח. ובכת"י רש"י תימן (ירושלים כ. י.) תשמ"א) הממהר לבוא ולהפריח. ולהעיר מהגירסא בדפוס שני דרש"י (הרבא לעיל הערה 23).

האחר של המטה היו „ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים“ – פרחים אשר נשרו לאחר מכן „כדרך כל פרחי אילנות“³¹.

אך את דברי רש"י אי אפשר לפרש כך³², כי חידוש כזה צריך היה רש"י לציין במפורש בהתאם לדרכו בפירושו על התורה, ואילו בדבריו אין אף רמז לכך.

ולשאלות אלו מתכוון רש"י להשיב בהסבירו שב„ויצא פרח“ הכוונה היא „כמשמעו“, ו„ויצץ ציץ“ – „היא חנטת הפרי כשהפרח נופל“.

ה. פריחה במשמעות כללית או מסויימת:

מעצם דברי רש"י שהמשמעות של „ויצא פרח“ היא „כמשמעו“ – פרח ממש – מובן, שמשמעות הביטוי „יפרח“, „פרח“ לפני כן איננה לפרח כפשוטו.

משמעותם של הביטויים „יפרח“, „פרח“ (בלשון פְּעַל) המופיעים בקשר לאילן היא „לבלבד פרחים“ כפשוטה, ולגבי אילן פרי הכוונה היא לצמיחת פרחים שמהם חונטים אחר כך הפירות³³.

ופרחי'. וכו"ה בהוריות יב' רע"א (וש"ג). וראה לקמן סעיף ז"ד. (31) וכן מוכח לכמה מפרשי התורה שם ב' ענינים – ראה לדוגמא אברבנאל שהו' „בוה ד' ניסים הא' שהמטה היבש פרח. והב' שהוציא פרח בראשונה. והג' ויצץ ציץ שהוא תחלת הראות הפרי. הו' הוא ויגמול שקדים שלמים כו“.

(32) ברא"ם כאן מפרש (לפרש"י) „פרח על הנץ קטן ויצא פרח מורה על הנץ הגדול כי שניהם נק' פרח“. וכן בבאר יצחק על פרש"י כאן מפרש (לפרש"י) „דהנה פרח“, „ויצא פרח“ ב' פרטים הם. וצ"ע.

(33) בנוגע לאילני סרק – ראה פרש"י בראשית א, יא (ד"ה אשר), בתוקותי כו, ד (ד"ה וצץ) – בנוגע לשמן במקרא, אבל (כנראה במחשך) גם באילני סרק (ברובם) יש פרות (שאינם ראויים למאכל אדם) ובהם גרעינים שמהם נוטעים אילן סרק חדש.

ולהעיר – בתרגום כאן (ועד"ז בוישב מ, ז) תרגם ויצא פרח „ואפיק בלבבין“. ולהעיר מברכות מג, ב: האי מאן דנפיק כו' וחזי אילני דקא מזללבי אומר ברוך כו'. ובשטמ"ק שם: והוא ענין מחודש שאדם מברך על עצים יבשים שהפריחן הקב"ה. ומשמע קצת שהוא גם באילני סרק. אבל ברמב"ם (הל' ברכות פ"י ה"ג): וראה אילנות פורחות ונוצנים עולים מברך כו'. ובטו"ש ע"ז א"ח ר"ס רכו (ובאדה"ז סדר ברה"ג פ"ג ס"ד) שמוציאין פרח אומר כו'. ומסיים

(* ולהעיר מהשינוי בנוסח הברכה: בגמ' ואילנות טובות להתנאות בתן בני אדם. וברמב"ם וטו"ש ע"ז „ליהנות בתן“ וכן מפרש רש"י בפ' „להתנאות“ בברכות שם. וראה דק"ס שכה" נוסח הכ"ז (וכמה פוסקים) „ליהנות“. ולהעיר מברכי יוסף א"ח שם שיווי ברכה שמוביא גירסא „להתעזב בהם בני אדם“ ואכ"מ.

וכל זה יהא בגלוי בביאת משיח צדקנו, שעליו נאמר⁶⁶ „יפרח בימיו צדיק“, „שבימיו תחזור (משיחת ש״פ קרח תשמ״א) הכהונה ויפרח מטה אהרן“⁶⁷, במהרה בימינו ממש.

(67) לשון בעד׳ש שם.

(66) תהלים עב, ז. וראה בעד׳ש כאן.

לזכות

כ״ק אדוננו מזרנו זרבינו מלך המשיח

ויה״ר שעי׳ קיום הוראת

כ״ק אדמו״ר מלך המשיח (בשיחת ב׳ ניסן ה׳תשמ״ח)

להכריז יחי, יקויים הבטחתו הק׳,

שההכרזה תפעל ביאת דוד מלכא משיחא׳

יחי אדוננו מזרנו זרבינו מלך המשיח לעולם ועד

מדובר כאן אודות מטה, הרי מובן מאליו, שאין הכוונה דוקא ללבלוב של פרח, אלא להתפתחות כללית הכוללת גם צמיחת פרחים ציצים ופירות. לדעת⁴¹ על-ידי ראיית נשירת הפרחים:

משה הוציא את כל המטות והראם לישראל – „ויוצא משה את כל המטות מלפני ה׳ אל כל בני ישראל ויראו... הוא הראה להם הכל, כולל את הפרחים אשר נשרו בעת חגגת הפרי, ובראותם את המטות עם השקדים וגם את הפרחים שנשרו, הוזהרו להם שב„אהל העדות“ התרחש כל התהליך של „ויוצא פרח“ – „כמשמעו“, ויצץ ציץ“ – חגגת הפרי ונשירת הפרח, ויגמול שקדים“.

ז. מדוע צמחו השקדים בתהליך הטבעי?

אך ניתן לשאול: לשם מה צריכים היו ישראל לדעת זאת, ובכלל, לשם מה צריכה היתה צמיחת השקדים במטה להתרחש בתהליך הטבעי על כל שלביו – והרי זה היה נס מוחלט, ואם כך, די היה בצמיחת שקדים בשלים על המטה מיד?

לדברי מפרשים אחרים מובן הצורך בכך, כי הם מסבירים, שהפרחים של „פרח“ ו„ציץ“ זה מגבירים את גדולת הנס. כדברי הרד״ק⁴², „אמר פרח על יציאת העלים תחילה, ואחר כך הנץ, וזה הפך בטבע העץ השקד, והיה זה להגדיל הנס“⁴³.

אך לפי דברי רש״י, שהמשמעות של „ויצץ ציץ“ היא „חגגת הפרי כשהפרח נופל“, יוצא, להיפך, שהצמיחה היתה בתהליך הטבעי של התפתחות השקדים –

ואם כך, אין מובן: אם הכוונה היא להגדיל את הנס, צריך היה רש״י להסביר כרד״ק, שהצמיחה לא היתה בסדר הטבעי של צמיחת שקדים. ואם הכוונה היא לעצם הנס, די היה בצמיחת שקדים בשלימותם על המטה מיד?

ח. בחירת אהרן – רצון ה׳

ההסבר לכך הוא, שדוקא בכך טמון הטעם העיקרי של אות המטות:

(41) להעיר ממושב זקנים כאן: ונ׳ל הפרח נפל כו׳.

(42) בספר השרשים שלו ערך פרח.

(43) וראה אברבנאל שבהערה 31: כוה ד׳ נסים כו׳ ה׳ כו׳

בהפך המנוג הטבעי כי כאשר יראו השקדים נופל הפרח אבל מכח הנס היו הפרח והציץ וגם השקדים והעלים תמיד יחד בקיץ ובחורף.

וכיוון שהביטוי „מטהו יפרח“ בדיבור ה׳ הוא במובן של פריחה באופן כללי – החל מיציאת הפרח וכל הפרטים שלאחר מכן – מובן, שלאחר שהקדוש-ברוך-הוא אמר בכלל, פעמים רבות, „מטהו יפרח“, הרי לאחר מכן מפרטים „ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים“.

ובדומה לכך מובנת כפילות הלשון בפסוק „והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויוצא פרח“: לפני כן מספרת התורה באופן כללי – „פרח מטה אהרן“, כפי שאמר הקדוש-ברוך-הוא „מטהו יפרח“, ולאחר מכן מפרטת התורה את פרטי הפריחה: ויוצא פרח – כמשמעו, פרח ממש. לאחר מכן „ויצץ ציץ“ – חגגת הפרי. ולאחר מכן „ויגמול שקדים“.

ובדומה לכך מובנת כפילות הלשון בפסוק „והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויוצא פרח“: לפני כן מספרת התורה באופן כללי – „פרח מטה אהרן“, כפי שאמר הקדוש-ברוך-הוא „מטהו יפרח“, ולאחר מכן מפרטת התורה את פרטי הפריחה: ויוצא פרח – כמשמעו, פרח ממש. לאחר מכן „ויצץ ציץ“ – חגגת הפרי. ולאחר מכן „ויגמול שקדים“.

ו. תהליך צמיחת הפירות התרחש בשלימות

אך לפי זה מתעוררת השאלה: כיוון ש„ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים“ הוא הפירוש של הנאמר לפני כן „פרח מטה אהרן“, ולפי הסדר – בתחילה „ויוצא פרח“ ולבסוף „שקדים“ – יוצא, שכאשר „ויבא משה אל אהל העדות...“, כבר התרחשו שלשת השלבים „ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים“. ואם כך, צריכה היתה התורה לציין רק את השלב הסופי מבין השלושה „ויגמול שקדים“, כי רק את זאת ראה משה, ולא „ויוצא פרח ויצץ ציץ“, כפי ששואל הרשב״ם³⁸?

וקשה לומר, שבהיכנסו אל אהל העדות ראה משה את כל התהליך של שלשת השלבים בזה אחר זה, שהרי, מהי התועלת בכך שמושה יראה כל זאת. והרי המטרה היא „והשכותי מעלי תלונו בני ישראל“³⁹, שישאל יכירו ויאמינו ב„בחרתי באהרן“⁴⁰?

לפיכך מוסף רש״י בפירושו על „ויצץ ציץ“ את

היא ובפרש״י „דבר החור וצומח“). מצורע יד, מג. וראה מלבי״ם אילת השחר סי׳ תפט, תצא. ובפ׳ לפ׳ תוריע יג סי׳ עח קג. קעג. ועוד. ואכ״מ.

ולהעיר מהנאמר במגורה פרח ופרח׳ (תרומה כה, לא ואילך.

ויקהל לו, יו ואילך). וראה ת״א בהנ׳ל. פרש״י תרומה שם,

לא. מנחות כה, סע״ב ובפרש״י שם [ולהעיר מברכות מז, סע״ב

„קטן פרח“ ובפרש״י ותוס׳ שם. ולהעיר ממהו״ל לשון תורה

לעצמה ולשון חכמים לעצמן (חולין קלו, ב). ואכ״מ.

(38) פרשתנו יו, כג. וראה גם מושב זקנים כאן בתחלתו.

(39) שם, כ.

(40) פרש״י שם, כג (הובא לעיל סעיף א).

הבליעה של „כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש“² הביאה לידי ההכרה³, כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה. שמשוה הוא שליחו של הקדוש-ברוך-הוא וכל מעשיו הם, על פי הדיבור. ובאופן מפורט יותר התגלה הדבר בשריפתם של „חמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת“⁴, שאז התברר לכולם שהקדוש-ברוך-הוא בחר דוקא באהרן לקטורת – לכהונה גדולה⁴⁴.

אך בכך עדיין לא התבטלו תלונות בני ישראל, אלא שהתגלה שכך ציוה הקדוש-ברוך-הוא, ועל כך הגיעו כל העושים. אך ייתכן שאהרן נשלטצמו הוא כיהודים אחרים, ומדוע נתנשאו. ויותר מכך – ייתכן שקרב עשיתי העגל, דוקא אהרן⁴⁵ אינו ראוי, ואחרים מבני ישראל ראויים לכך יותר⁴⁶. יותר מכך: ייתכן שציווי של הקדוש-ברוך-הוא למינוי אהרן לכהן גדול היה משום בקשת משה ותפלתו⁴⁷, וכדומה.

על כך הראה הקב"ה את אות המטות: אצל המטה כשלעצמו לא ייתכנו פריחה וצמיחת פירות בדרך הטבע, וזה אפשרי רק לפי בחירתו ורצונו של הקדוש-ברוך-הוא.

מצד שני ראו באמצעות המטות, שרצון ה' הביא לידי כך, שלא היה זה נס רגיל, אלא נס הקשור לטבע המטה⁴⁸. ולכן היה אופן הפריחה כזה: בתחילה „ויזבחו פרח“ כמשמעו, ולאחר מכן „ויציץ ציץ“, חנטת הפרח כשהפרח נופל, ולאחר מכן „ויגמול שקדים“, כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים – תהליך טבעי של צמיחת הפירות.

44 במפרשים כאן ז' ו' (ראב"ע, רשב"ם, דעת זקנים. וראה רמב"ן ואברבנאל שם. ועוד) דוח שהר"ג איש נטרפו ע"י הקטורת לא הוכיח ישראל שאהרן נבחר לכה"ג, והר"ג איש היו מחייבים מיתה שאינן ראויין לכהונה. ויתכן שבתפלתם או בחכמה שידעתם שרפתם המקריבים" (ראב"ע שם); או שציום להקריב אש וזה וכי"ב (ראה רשב"ם, רמב"ן ואברבנאל שם). וע"ז בא את המטה (ראה מפרשים הנ"ל).

אבל דוחק לפרש כן דעת פרש"י, דפשיטא דהו"ל לרש"י לפרש. ולהעיר מפי' השני ברש"י ז', יג.

45 ראה פרש"י שמיני ט, ב, שם, כג.

46 להעיר מאוה"ח שם ז', כ. ושם לפני' ז ס"ד דבר.

47 ולהעיר מעקב (ט, כ) ואתפלל גם בעד אהרן. אבל שם המדובר בהגיוה, ככלו בני"ם (פרש"י שם).

48 להעיר מעין זה (בענין אחר) מהמבואר בכ"מ (לקו"ש ח"ח ע' 242 וילך. ור"ג) ב' סוגים בני"ם: אם הנס מחליף טבע ומציאות הדבר, ובכדי לשוב לטבעו הקודם צריך לנס אחר (כמו בידו של משה מצורעת כשלג – שמות ד, ו'ז), או שהנס אינו מבטל טבע הדבר, וכשנפסק הנס חוזר הדבר לקדמותו בדרך ממילא (כמו קרי"ט – ראה בשלח יד, כא. תניא ח"ב פ"ב. ועוד.) עיי"ש.

ומובן, שכך גם לגבי כהונת אהרן: מינויו של אהרן לכהונה נובע מבחירתו של הקב"ה, והיה האיש אשר אבחר בו⁴⁹, הקב"ה בחר בו מרצונו, ולא משום בקשת משה וכדומה, והבחירה עצמה נעשתה באופן, שהכהונה הפכה אצלו למעלה טבעית.

לפי זה מובן גם ציווי ה'⁵⁰, השב את מטה אהרן... למשמרת לאות – לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילינו עוד על הכהונה. כיון שהכהונה הפכה לענין טבעי אצל אהרן ובניו לא ייתכן לומר שיחול בכך שינוי, גם אם יש למישהו אחר תשוקה ורצון לעבוד בבית המקדש⁵¹, או שמטעמים אחרים ייבחר לתפקיד זה מישהו אחר במקומו בתקופה מאוחרת יותר⁵².

ט. „שקדים“ – ממחרים לפרוח

לפי זה מובן גם המשך פירוש רש"י על „ויגמול שקדים“: תוספת ההוכחה ש„לשון זה מצוי בפרי האילן“ אינה רק כדי להוכיח שהביטוי „ויגמול“ שימושי לגבי פירות (ולא רק לגבי ילד), אלא גם כדי להדגיש שאופן הגידול של השקדים על המטה כאן – „ויגמול“ – נעשה באותו אופן של התפתחות פרי האילן.

ולפי זה יובן טוב יותר המשך פירוש רש"י, ולמה שקדים? הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות, אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבוא⁵³:

כיון שהתפתחות הפרי על המטה באותו אופן כפרי האילן היא כדי להדגיש שהדבר התבצע בתהליך טבעי ולכן קשור גם לכהונת אהרן, כדלעיל, מובן, שגם העובדה שצמחו דוקא שקדים קשורה לענין הכהונה שעליו מדובר כאן.

לפיכך ממשין רש"י ואומר „ולמה שקדים...“, שגם העובדה שהיו אלה דוקא שקדים, למרות שפרט זה אינו מוסיף לאות על בחירת אהרן, קשור לענינו, כי זהו רמז לכך ש„המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבוא...“⁵⁴.

49 פרשתנו שם, כ. וראה גם טו, ה. שם, ז.

50 שם ז', כה ובפרש"י שם.

51 ראה לקו"ש ח"ח ע' 189 וילך, ש"ל שזה ה' מהלקותו של קרח ור"ג איש – בכלל.

52 ראה אוה"ח שבהערה 46.

53 וראה מפרשי רש"י (גו"א ושפ"ח) ההמשך לדה"ה זה דפרש"י. אבל „ל"ל שכל הדה"ה בפרש"י שבפסוק זה אינם פירושים נפרדים כ"א בפ"ע, כ"א באים בהמשך אחד, ורש"י מפרש בהמשך פירושו – סדר גידול וצמיחת השקדים, ואח"כ מסים „ולמה שקדים“. וכן משמע בכמה כתי"ר רש"י (שתח"י). וראה פני דוד שבהערה 28 (אות יוד).

י. גניזת המטה עם הפרחים

לפי ביאור זה בפירוש רש"י מובנים דברי הגמרא, שעליהם מתעכבים ה„ראשונים“:

נאמר בגמרא⁵⁵, ש„משנגנו ארון נגנוה עמו...“ מקלו של אהרן בשקדיה⁵⁷ ופרחיה. ושואלים על כך⁵⁸: כיצד מזכירה הגמרא „ופרחיה“, והרי בפסוק נאמר „ויגמול שקדים“, ובסיום גדילת השקדים אין הפרחים נשארים, כי הם נושרים, כדלעיל? ומשיבים על כך⁵⁹, ש„מקצת פרחים נשארו“ כדי להגדיל את הנס⁶⁰.

אך, לכאורה, עדיין אין מובן: מדוע צריכה הגמרא לפרט את הפרחים בנפרד בדבריה על גניזת המקל? והרי לפי האמור לעיל הם היו על המקל, ובגניזת המקל נגנוו ממילא הפרחים.

לגבי השקדים ניתן לומר, ולפחות בדוחק,

54 ואולי י"ל דזה שבסיום פרש"י מביא „ותרגמו* וכפית שגדן כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה“, הוא לא לבאר ולפרש התרגום (שכידוע אין זה דרכו של רש"י) אלא בא בהמשך לתוכן פירושו: *דלתרגום אין הפי' „ויגמול שקדים המשך ופרט בפריחת השקדים, כמו לפרש"י, וא"כ אין ללמוד מזה „הוא הפרי הממהר להפריח בו“ אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבוא“.

55 ואולי יש לומר „ע"ד הדרוש שבפרש"י ע"כפ" שרש"י הביא התרגום – כי לפי התרגום בא „וכפית שגדן בו“ יחד כפותים זה על זה“ ללמד ענין האחרות, היפך „ואתפלג“ – מחלוקת קרח. וימא נב, ב. וש"י.

56 כ"ה בימא שם. ובהוריות וכריתות שבהערה הבאה „נגנוו“ וליתא „עמו“. וראה דק"ס יומא שם בהערות.

57 כ"ה בעין יעקב ובדק"ס מכ"י. בגמ' לפנינו „ושקדי' ופרחיה“. בהוריות יב, רע"א „שקדי' ופרחיה“, וכ"ה בתוספתא יומא פ"ב, יג* „ועדיו במכילתא בשלח טו, לג „שקדיו ופרחיה“. ובתוספתא סוטה פ"ג, ב „שקדי' פרחיה“. בכריתות ה, ב: שקדים ופרחים.

58 ת"י ותוס' הרא"ש יומא שם; ריטב"א שם – והוא גם בפני דוד שם אות טו.

59 שם. ועד"ו הוא ברבותנו בעה"ת פרשתנו עה"פ, וממשיך „ורא"י מיומא ומפרק מקום שנהנו בו“.

60 כ"ה בריטב"א שם, כדי להגדיל הנס. ובמושב זקנים עה"ת כאן (בת"ל הא'), ופ"ל שבצד אחד היו שקדים על המטה ובצד אחד היו פרחים ובצד אחד ציץ וכולם נשארו עליו. וראה גם אברבנאל שבהערה 43.

שבכך מובהר על איזה „מקלו של אהרן“ מדובר כאן⁶¹. אך מדוע מציינים כאן את הפרחים⁶²?

לפי האמור לעיל בפירוש רש"י – כפשוטו של מקרא, שאיננו מבייל בין הפרחים – שכל הפרחים נשרו ומשה הראה אותם בנפרד מן המטה, מובן:

כשם שבפעם הראשונה הוציא משה את המקל עם השקדים ובנפרד את הפרחים שנשרו, כדי להראות לישראל שהיה תהליך טבעי של צמיחת השקדים, דבר המבטא את מהות כהונתו של אהרן, כדלעיל בהרחבה –

כך מובן גם לגבי הציווי „השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות – לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילנו עוד על הכהונה“, שגם ב„זכרון“ חשוב שה„השב“ יכול הן את המקל עם השקדים והן את הפרחים בנפרד, כי בכך מתבטא האופן „שבחרתי באהרן הכהן“.

ולכן מפורט גם לגבי הגניזה „מקלו של אהרן בשקדיה ופרחיה“: כשם שגניזת הארון לא היתה רק כדי למנוע את נפילתו לידי האוייב, אלא, כפי שהוסבר פעם בהרחבה⁶³, משום שלמקום הגניזה יש דין של מקום הארון, ואשר משום כך קדשו שלמה מיד בתחילת בנין הבית כמקום לקדושת הארון בקדש הקדשים, „וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוו בו הארון“⁶⁴ –

כך גם לגבי דברים אחרים שהיו „לפני הארון“ – גניזתם „עמו“, עם הארון, היא משום שזהו מקומם, ולכן גם בהימצאם במקום גניזתם הם פועלים את פועלתם.

ובמיוחד לגבי מקלו של אהרן, שהלימוד על גניזתו ביחד עם הארון הוא מן הנאמר „למשמרת לאות“⁶⁵, שגם במקום הגניזה הוא „למשמרת לאות“ –

ולכן גם לגבי הגניזה מפרטת הגמרא כ„מקלו של אהרן בשקדיה ופרחיה“,

61 אמנם זה אפשר לתרץ רק לגירסא הנ"ל (במקומות שבהערה 57), אבל בירושלמי שקלים פ"ז הא, ומקלו של אהרן ופרחו ושקדיו" (מקדים פרחים לשקדים).

62 להעיר שבמב"ם רפ"ד מהל' בית הבחירה כתב רק „מטה אהרן" ולא הוסיף „שקדי' ופרחיה“.

63 לקו"ש ח"א ע' 159 וילך.

64 לשון הרמב"ם שם.

65 יומא שם. וש"י.